

18 jaar bemiddelaar... enkele beschouwingen van een ouwe veldveteraan

In retrospectief... het prille begin

Twintig jaar geleden werkte ik als penitentiair beambte in de gevangenis van Hoogstraten. Einde 1996 was ik daar mijn loopbaan in het justitiële werkveld begonnen. Na een paar maanden werd ik, omwille van mijn verleden met boeken, door de directeur gevraagd om voor een nieuwe infobrochure een tekst te schrijven over de geschiedenis van het Gelmelslot, dat sinds de eerste helft van de 19de eeuw dienst deed als bedelaarsoord en later werd omgevormd tot een penitentiair schoolcentrum.

Zodoende bracht ik een groot deel van mijn dagen toen door in het archief van de stad Hoogstraten, en schreef ik in *Wordperfect* op mijn eigen ouwe vertrouwde *Toshiba* laptop het gevraagde stuk. In de gevangenis waren er toentertijd al wel PC's op bepaalde diensten, maar ik was niet vertrouwd met *Windows*, en had geen enkele notie van *Word*.

Eens die klus geklaard, kreeg ik een nieuwe opdracht. De gevangenisdirectie had een rapport ontvangen van de Vlaamse Federatie van Forensisch Welzijnswerk, '*Van boekerij tot gevangenisbibliotheek*', geschreven door ene Marianne Regelbrugge en Rika Jacobs, mij toen totaal niet bekend, en latere collega's zoals zou blijken. De gevangenisbibliotheek lag al jaren op apegapen, ik nam dit document door, bracht hiervan verslag uit en kreeg vervolgens de vraag om hiervoor een projectaanvraag te schrijven dat aan het Directoraat-generaal van het Gevangeniswezen (thans Penitentiare Inrichtingen) zou worden voorgelegd.

Nog nooit eerder had ik '*een projectaanvraag inclusief kostenraming*' opgemaakt of geschreven, maar desalniettemin ging ik weer aan de slag op mijn ouwe laptop, en enige tijd later was mijn werkstuk klaar, met kostenraming waarin o.a. een prijsbestek voor brandvertragende gordijnen en vast tapijt. Dat laatste was niet mijn idee, maar van de adjunct-directeur van de Rekendienst die nogal op zijn strepen stond. Volgens mij was dat niet zo slim, maar ik had er ook geen problemen mee. Als die bibliotheek er maar kwam.

En die kwam er. De aanvraag werd goedgekeurd, er werden 'middelen' toegekend, ik kreeg vervolgens de opdracht de onbestaande bibliotheekwerking weer op te starten met behulp van een hiervoor vrijgestelde gedetineerde, en anderhalf jaar later lagen er op de secties exemplaren van de catalogus '*Bibcat 98*', gemaakt in *Access*. Het had me nogal wat moeite gekost om de basisprincipes hiervan onder de knie te krijgen, maar moeilijk gaat ook, had ik van huis uit ingeprent gekregen. Gedetineerden hadden op dat ogenblik dan nog wel geen vrije toegang tot wat een open bibliotheek had moeten zijn, het grotendeels uit afvoer van Openbare Bibliotheken bestaande boekenbestand was hopeloos verouderd, maar er konden weer boeken worden ontleend, en er werd opnieuw flink gelezen. Omdat gedetineerden vooral non-fictie en recent verschenen literatuur wilden lezen... wat dus niet in het eigen aanbod zat... zorgde ik ervoor dat ze onrechtstreeks toch toegang hadden tot het aanbod van de plaatselijke Openbare Bibliotheek. Om de paar weken ging ik daar eigenhandig de gevraagde boeken uitzoeken en regelde ik via een dienstwagen het transport van en naar de gevangenis.

Inmiddels was ik in de zomer van '98 gepromoveerd tot directiesecretaris, beheerde ik er naast de bibliotheek, het nieuwe evaluatiesysteem van het personeel, gaf ik er rondleidingen aan bezoekers en groepen, en gaandeweg kreeg ik meer zicht op o.a. het instituut gevangenis, de problematiek van gedetineerden, en de strafuitvoering. Daarover was in die periode nogal wat te doen.

Bij het losbarsten van het schandaal Dutroux in '96 was er, na de commotie rond de Bende van Nijvel halverwege de jaren '80, opnieuw een schokgolf van formaat door het land gegaan. Op het ogenblik dat de ontvoeringen en kindermoorden waren gebeurd, was Dutroux voorwaardelijk in vrijheid gesteld, Michelle Martin had twee kinderen laten uithongeren toen hij opnieuw opgesloten was. Politie en Justitie kwamen hierdoor zwaar onder vuur te liggen, er werden daarna allerlei hervormende en wetgevende

initiatieven genomen om te vermijden dat zoiets ooit opnieuw zou kunnen gebeuren. In de toekomst zou niet langer de Minister van Justitie de wet Lejeune kunnen toepassen, maar in maart '98 werd de nieuwe wet op de voorwaardelijke invrijheidstelling goedgekeurd, waarbij de houding van de gedetineerde t.o.v. zijn slachtoffer of de betaling van de burgerlijke partij in rekening zou kunnen worden genomen bij het wijzigen van een strafuitvoeringsmodaliteit. Er werden onafhankelijke Commissies Voorwaardelijke Invrijheidstelling (VI) opgericht die zetelden in de gevangenissen, ook in Hoogstraten, gaandeweg werden de leden hiervan vertrouwde gezichten.

Van de weeromstuit werd het duidelijk dat er blijkbaar dan toch wat verandering op til was in het conservatieve bastion van de gevangenis. Niet alleen wat deze commissie betrof, maar in dat jaar kwamen er mensen in de gevangenis die normaal gezien in een compleet andere hoek werden gesitueerd.

Hoogstraten was immers één van de 3 Vlaamse gevangenissen, waar door een medewerkster van de KULeuven o.l.v. prof. Tony Peters een actie-onderzoek werd gedaan naar de mogelijkheden van wat een zogenaamde 'Herstelgerichte detentie' zou kunnen betekenen. Destijds nog een vaag begrip, al werd vrij snel duidelijk dat het hier niet alleen maar om de gedetineerden zelf ging. Het onderzoek was opgezet in 3 verschillende gevangenissen met hun eigen specificiteit. Hoogstraten was een open gevangenis waar definitief veroordeelde gedetineerden naartoe werden geleid in functie van hun re-integratie, Leuven-Hulp was een arresthuis waar de meeste gedetineerden in voorlopige hechtenis zaten of geïnterneerd waren, en Leuven-Centraal... dat was een begrip... daar verbleven mannen die de zwaarste feiten hadden gepleegd en langdurige straffen uitzaten.

Met de komst van de projectmedewerkster scheen er een nieuwe wind door de gevangenis te waaien. Ze kon blijkbaar gaan en staan waar ze wilde, ze bracht mensen en diensten binnen waarvan men zich in eerste instantie afvroeg wat die daar in 's hemelsnaam kwamen doen. Daarnaast deed ze onderzoek naar dingen waar men blijkbaar niet zo vertrouwd mee was zoals het begrip 'burgerlijke partij'. Slachtoffers en slachtofferhulpdiensten werden geïntroduceerd, ze organiseerde een paar keer per jaar een 'Forum' waar de verschillende interne of externe diensten hun werking aan het overige personeel konden voorstellen, en dat allemaal in een veel lossere en informelere sfeer dan men gewend was.

Verder organiseerde ze verschillende werkgroepen en werd elk personeelslid verplicht een vorming te volgen waarbij het slachtofferperspectief centraal stond, en die gegeven werd door de coördinator van de dienst Slachtofferhulp Kempen.

Tijdens één van die sessies kwam er iemand van de Bemiddelingsdienst Leuven spreken over 'Herstelbemiddeling'. Over contacten en gesprekken tussen daders en slachtoffers... hoe boeiend en ongemeen interessant dat wel kon zijn... iets wat men eigenlijk niet voor mogelijk hield, maar dat toch wel degelijk bestond. Wàt die man allemaal precies vertelde weet ik niet meer, maar het ongebreidelde enthousiasme en de bevlogen begeestering waarmee hij sprak, herinner ik me des te meer, en het deed bovendien een belletje rinkelen. Want hoe nieuw, veelbelovend, anders, uitzonderlijk, en wat nog al meer dit allemaal was... op de een of andere manier klonk dat toch enigszins vertrouwd, en had ik op mijn 26ste zelf enigszins ervaren wat er in dit verband mogelijk was.

In de nacht van de eerste dinsdag van oktober 1982 was ik in mijn dorp betrokken geraakt bij een schietpartij. Daar bestaat er al decennialang een folkloristische traditie van 'vogelpik op de fiets' tijdens de jaarlijkse kermis. Voor elk deelnemend café staat er op de stoep een roos opgesteld, en bedoeling is dat er van op de fiets al rijdend een dartpijltje naar de roos gegooid, zonder voet aan grond te zetten. Alle deelnemers krijgen een nummer, de gooiresultaten worden geregistreerd en diegene met het hoogste aantal punten wint. Na elke worp wordt er afgestapt, worden er in elk café één of meerdere glazen gedronken en hoe meer rondes men rijdt, hoe groter de kans op meer punten. Vanzelfsprekend worden de gooiresultaten van niet weinigen beïnvloed door het aantal gedronken glazen. Voor velen eindigt dit voorspelbaar dan ook in algehele dronkenschap. Deelnemen is voor de meesten belangrijker dan winnen...

Zo ook voor mijn broer, mijn nonkel C. en mezelf toen we naar huis sukkelden en bij het laatste café L. zagen staan, wijdbeens en eveneens zwaar beschonken, met een dubbelloops jachtgeweer naar de lucht gericht. L. was mijn buurling, we hadden goeddeels onze kindertijd samen doorgebracht, hadden samen in de klas gezeten en gevoetbald, en nu stond hij daar met zijn geweer.

Na een uit de hand gelopen discussie over een vrouwenkwesitie was hij door de cafébaas buiten gezet, en dat was bij hem compleet in het verkeerde keelgat geschoten. L. was afkomstig uit een jagersfamilie. Hij was naar huis gegaan om terug te keren met zijn jachtgeweer en was vast besloten de cafébaas af te schieten. We zeiden hem dat hij beter terug naar huis kon gaan, er 's een nachtje over zou slapen en dat hij 's anderendaags de dingen wel op een andere manier zou kunnen bekijken. L. had er echter geen oren naar... zijn besluit stond vast, die cafébaas moest eraan.

Dat was koren op mijn molen, en omdat hij niet voor rede vatbaar was, begon ik hem te verwijten dat hij een lafaard was... hij met zijn geweer, de cafébaas die zich niet kon verweren... en in geen tijd ging het crescendo. L. zei dat we ons niet moesten bemoeien met zijn zaak, waarna ik hem nog meer dingen naar zijn hoofd slingerde, en hij zei dat ik mijn mond moest houden.

In die toestand? In die situatie?

Niet dus... ik zweeg voor niemand, en zei hem dat hij te laf was om zelfs maar te durven schieten, waarna hij in de lucht schoot en vervolgens de loop van het geweer tegen mijn hoofd zette. "En nu zul je wel zwijgen..." Ik was door het dolle heen en vooraleer er nog iets kon gebeuren, had mijn nonkel uitgehaald en me met één goed gemikte vuistslag op mijn linkeroog neer geslagen.

Ondertussen was er volk buiten het café gekomen... kabaal en verwarring troef... het geweer werd veilig gesteld, de rijkswacht kwam erbij, en L. werd opgepakt en in de gevangenis opgesloten.

's Anderendaags moest ik eerst naar de oogarts, het netvlies was gescheurd, maar ik zou er geen blijvende letsels aan overhouden. Vervolgens moest ik in de rijkswachtkazerne een verklaring gaan afleggen, en werd mij gevraagd of ik klacht wilde indienen. Tegen wie dan wel? Ondertussen was ik voldoende nuchter en vond ik dat de zaak al met al goed was afgelopen en dat er eigenlijk niks was gebeurd. L. had ten slotte op niemand echt geschoten... nonkel C. had de ernst van de situatie juist ingeschat en zonder er veel bij na te denken mij letterlijk het zwijgen opgelegd, en ik... ik was me er terdege van bewust dat ik ook een aandeel had in deze zaak door L. allerlei verwijten naar zijn hoofd te slingeren en hem uit te maken voor lafaard. Eind goed, al goed... dacht ik, en dat dachten de anderen blijkbaar ook, want er werd niet meer over gesproken.

Af en toe kwam ik L. nog wel 's tegen, maar we ontweken elkaar, spraken elkaar niet meer aan en ook in mijn omgeving werd er met geen woord meer over gerept.

Tot ik een jaar of wat later van mijn moeder te horen kreeg dat nonkel C., haar jongste broer, bij haar was geweest en had verteld dat heel die affaire hem nog steeds heel hoog zat, en dat hij het daar behoorlijk moeilijk mee had. Wat zou er immers gebeurd zijn als hij mijn oog had uitgeslagen? Wat had gekund, en dan was hij, naar zijn aanvoelen, de slechte in het hele verhaal geweest.

Toen ik dat hoorde, wist ik meteen wat mij te doen stond, belde ik iedereen die bij het incident betrokken was, en spraken we een paar weken later op een zondagochtend af. Ergens op neutraal terrein, leek mij het beste... een café in een buurgemeente.

Iedereen kon zijn verhaal doen en zeggen wat dit voor hem had betekend. L. had een paar dagen in voorhechtenis gezeten, en voor het parket was er wel degelijk iets gebeurd. Hij werd veroordeeld voor poging doodslag, had een paar jaar voorwaardelijk gekregen en het verbod om nog een vuurwapen in huis te hebben. Ik verzekerde mijn nonkel dat ik hem hoe dan ook niks kwalijk nam, integendeel. Hij had juist gehandeld, en als ik mijn oog al was kwijtgeraakt... daar viel volgens mij wel mee te leven. Eens te meer realiseerde ik me dat ik wel degelijk een aandeel had gehad in het incident, en bood ik hiervoor mijn verontschuldigingen aan. L. vond het al met al best dat wij daar die nacht op dat

moment waren langs gekomen, en dat we eigenlijk erger hadden voorkomen. Anders had hij misschien toch op de cafébaas geschoten, of op mij, en dan hadden we een heel ander verhaal gehad. In geen tijd waren we uitgepraat en werd alles bijgelegd, waarna we klonken en dronken op de goeie afloop.

Acht jaar later was ik bezig met het bouwen van mijn huis, en was ik eigenlijk te laat met het zoeken naar iemand die kon helpen bij de dakconstructie. L. was timmerman, hij moest geen seconde verzinnen om toe te zeggen, en na afloop van de werken wilde hij hiervoor geen cent. In die periode werkte ik deeltijds als glazenwasser, L. had ook net zijn huis gebouwd, het glas van zijn ramen zat binnen en buiten onder de verfspatten en als tegenprestatie maakte ik die volledig schoon. We stonden weer quitte... we konden weer verder.

Zonder dat het als dusdanig was benoemd, had mijn moeder een intermediaire rol op zich genomen door simpelweg de boodschap van mijn nonkel aan haar bij mij aan te kaarten, en zoals het gezegde luidt... een goede verstaander heeft maar een half woord nodig. Ik had het wel degelijk begrepen en deed wat moest worden gedaan .

Aan dit verhaal dacht ik onmiddellijk toen Leo Van Garsse, want hij was het natuurlijk, die middag in de gevangenis van Hoogstraten zo'n 20 jaar geleden op zijn typisch enthousiasmerende manier sprak over de mogelijkheden van herstelbemiddeling en contacten tussen daders en slachtoffers.

Van op de eerste rij had ik dus kennis gemaakt met een andere benadering van criminaliteit. Ik zag dat er in de gevangenis van alles bewoog, en op één of andere manier bleef dit aan mij kleven.

Ondertussen besloot ik op instigatie van de gevangenisdirecteur die in mij een geschikte kandidaat-directeur zag, alsnog mijn universitair diploma te halen, omdat dit nu eenmaal vereist was voor die functie. Van 1974 tot '78 had ik aan de KULeuven dan wel Communicatiewetenschappen gestudeerd maar ik had nooit mijn eindschrijft geschreven. Bijgevolg ging ik maar weer opnieuw studeren. Noodgedwongen, en van op afstand volgde ik het programma van de 2de Licentie (thans Master), naast een aantal vakken uit de 1ste Licentie, en schreef ik alsnog mijn eindverhandeling. Het onderwerp lag voor de hand, ik kon het beschikbare materiaal dat voorhanden was gebruiken, moest een beperkt kwantitatief onderzoek uitvoeren, de gegevens analyseren en synthetiseren, en één en ander kaderen in een ruimer geheel. *Wie leest er na 2000 nog Walschap in de gevangenis?...* en dat was dat. Op mijn 44ste behaalde ik in juli 2000 alsnog mijn diploma en had ik mijn toegangsticket voor het volgende directeursexamen op zak. Ik moest alleen maar wachten tot dit opnieuw zou worden uitgeschreven. Het zou dus evenwel iets helemaal anders worden.

Herstel en detentie.

In het voorjaar van 2001 werd ik bij Suggnomè aangeworven als 'Herstelbemiddelaar Fase Strafuitvoering', gelieerd aan de gevangenis van Hoogstraten. Ik kreeg een lokaaltje bij een onderafdeling van Justitieel Welzijnswerk Turnhout, een PC en een telefoon en daarmee kon ik aan de slag. Met de gevangenis was ik inmiddels meer dan vertrouwd, en hoewel het terrein dan wel niet meer helemaal braakliggend was, maar toch nog goeddeels onontgonnen, was het eigenlijk beginnen vanaf nul. Het waren spannende tijden waarin we ruimschoots de gelegenheid kregen om het raakvlak tussen strafuitvoering en welzijn te verkennen waarbij we noodgedwongen een aantal zaken wel experimenteel moesten aanpakken, bij gebrek aan praktijkervaring en de afwezigheid van reeds bestaande structuren of modellen waarop verder kon worden gebouwd.

Na een beperkt aantal vormingsessies... hoop en al drie dagen, als ik me goed herinner... moest het eigenlijke werk beginnen, en hoe pak je uiteindelijk zoiets aan? Beginnen bij het begin natuurlijk, en goed 2 maanden nadat ik in dienst kwam, werden de ongeveer 120 gedetineerden van Hoogstraten verplicht om in de toneelzaal te komen luisteren naar wat ik deed vanuit welke visie, en wat ik in de aanbieding

had. Dit resulteerde al meteen in 10 bemiddelingsaanvragen. Ik had mijn entree niet gemist en was meteen vertrokken.

Vrij snel bleek dat er genoeg definitief veroordeelde gedetineerden waren met een voldoende grote morele reflex om bepaalde stappen te zetten richting slachtoffer, en hierbij beroep deden op bemiddeling, of een aanvraag wensten in te dienen bij het Herstelfonds om via het uitvoeren van vrijwilligerswerk bij een humanitaire organisatie toch al een begin te kunnen maken met het betalen van de burgerlijke partij.

Hierbij dient onmiddellijk gesteld dat er vanuit de in maart '98 opgerichte Commissies Voorwaardelijke Invrijheidstelling (in 2007 overgegaan in de strafuitvoeringsrechtbanken (SURB)) een expliciete verwachting was naar deze groep gedetineerden om in hun reclasseringsplan de reeds gedane inspanningen naar hun eventuele slachtoffer(s) / burgerlijke partij(en) aan te tonen, dan wel hun intenties ter zake te formuleren.

Dit leidde o.m. tot een soms hardnekkige mythe bij bepaalde gedetineerden dat ze niet voorwaardelijk in vrijheid konden worden gesteld als hun slachtoffer / burgerlijke partij niet was vergoed, en het aantal aanvragen voor bemiddeling of tussenkomst van het Herstelfonds was vrij snel na aanvang dermate groot om het uitbouwen van de bemiddelingspraktijk te verantwoorden.

Het bereiken van de slachtoffers in deze fase van de strafrechtelijke procedure was van meet af aan problematisch, dit in tegenstelling tot het bemiddelingsaanbod vóór vonnis waar beide partijen hierover terzelfdertijd en evenwaardig werden geïnformeerd. Dit bleek dan ook het grote conceptuele manco te zijn van het aanbod bemiddeling in de fase van de strafuitvoering. Het aanbod zelf werd immers gedaan aan die beperkte populatie van gedetineerden, die hierover quasi-lineair werden geïnformeerd, en hier al dan niet onder druk van de Commissies VI, op in gingen.

Collega Kristel Buntinx was al enkele maanden eerder aangeworven, werkte vooral met gedetineerden van Leuven-Centraal en hun slachtoffers, en samen met haar waren we gedurende verschillende jaren de enige 2 bemiddelaars die, anders dan de collega bemiddelaars 'vóór vonnis' niet gesubsidieerd werden door de Federale Overheidsdienst (FOD) Justitie, maar door de Vlaamse Gemeenschap. Samen met de mensen van 'Slachtoffer in Beeld' moesten we een bijdrage leveren, zowel inhoudelijk, conceptueel als vanuit de praktijk, om te zien hoe vanuit die Vlaamse Gemeenschap de zogenaamde 'Herstelgerichte detentie' mee vorm en inhoud zou kunnen krijgen. Bij opzet was het een gezamenlijk project, maar al snel bleek dat bemiddeling wezenlijk toch totaal iets anders is met een andere rationaliteit dan een vorming, die finaal tot doel had het slachtofferbewustzijn van gedetineerden te vergroten. De koppeling werd dan ook vrij snel los gelaten.

Onze geprivilegieerde partners van het eerste uur waren uiteraard de lokale herstelconsulenten die sinds einde 2000 actief waren in nagenoeg elke Belgische gevangenis, en die aan de directie als adviseur werden toegewezen. Nadat Justitieminister De Clercq in 1996 hiertoe al een eerste aanzet had gegeven met zijn 'Oriëntatienota Strafbeleid en Gevangenisbeleid', werd dit in 1999 nog meer geconcretiseerd door Minister Verwilghen die het vergeldende strafrecht wilde laten evolueren naar een herstelrecht, en om vooral het gevangenisbeleid vanuit deze gedachte te heroriënteren. De ministeriële omzendbrief van 4 oktober 2000 omschreef de opdracht van de herstelconsulenten als 'het begeleiden van een veranderingsproces naar een herstelgerichte gevangencultuur, en het doel van de herstelgerichte detentie als het mogelijk maken van herstel van de verstoorde relatie tussen de dader, het slachtoffer en de samenleving.'

Eén en ander spoorde met het Vlaamse 'Strategisch Plan Hulp- en Dienstverlening aan Gedetineerden' (2000) dat ook vanuit de gevangenis van Hoogstraten mee werd geconcipeerd, dat in de loop der jaren werd verfijnd en dat finaal in 2013 werd verankerd in het gelijknamige decreet, waarin o.m. het volgende werd gestipuleerd:

- Hoofdstuk 1, Art. 4. De doelstellingen van de hulp- en dienstverlening zijn:
  - 5° het proces van **herstel** tussen dader, slachtoffer en samenleving stimuleren
- Art. 5. Om deze (doelstellingen) te realiseren,

- 2° wordt het aanbod (ook **bemiddeling**) bekend gemaakt en worden gedetineerden gemotiveerd om eraan te participeren
- 3° worden samenwerkingsmodellen en organisatievormen geïmplementeerd.
- 4° wordt een draagvlak gecreëerd bij de betrokken actoren, de belanghebbenden en de samenleving, om de Hulp- en Dienstverlening aan gedetineerden te organiseren.

Vooraleer dit gebeurde moest er echter een hele weg worden afgelegd, en dit gebeurde met vallen en opstaan, met trial and error, en niet bepaald zonder slag of stoot. Overal waren er valkuilen en hinderpalen, wolfjizers en schietgeweren, bij manier van spreken.

Onze job bestond erin niet alleen voldoende bemiddelingspraktijk te genereren, maar ook om structureel te werken rond dit thema. Hiervoor werd er zowel lokaal als bovenlokaal actief en frequent vergaderd in verschillende overlegorganen die zowel praktijkondersteunend als beleidsadviserend waren. Vooral in de beginjaren was dit allemaal razend spannend, interessant en voor mij, vooral nieuw. Bovendien waren zowel de meest naaste collega's als die uit de belendende percelen vooral jonge, misschien ietwat naïeve idealisten, strevend naar een betere wereld en een betere strafrechtsbedeling, geïnspireerd door het herstelrechtelijke gedachtegoed dat toen niet alleen in België duidelijk in de lift zat, maar op verschillende plaatsen wereldwijd opgang leek te maken. In de herstelrechtelijke literatuur was er sprake van een mogelijke paradigmashift, waarbij het retributieve en rehabilitatieve strafrecht zijn beste tijd had gehad, en er meer heil werd verwacht van de herstelrechtelijke benadering van criminaliteit. Er was in Vlaanderen, vooral aan de KULeuven door de vakgroep van prof. Tony Peters, door medestanders en andere gelijkgezinden al veel academisch en conceptueel werk gedaan. De ambities waren hoog, het klimaat was gunstig, en de tijd leek rijp om bepaalde, veelbelovende praktijken en nieuwe werkvormen uit te proberen.

In 1999 werd o.a. door Tony Peters de vzw Suggnomè opgericht, collega van het eerste uur Leo Van Garsse kreeg met middelen van de Federale Overheid Justitie de opdracht om gradueel in elk Vlaams gerechtelijk arrondissement een lokale bemiddelingspraktijk te implementeren, naar analogie met deze van Leuven (BAL). Collega's bemiddelaars werden systematisch aangeworven, iedereen leek wel aangestoken door dezelfde microbe om gaandeweg deze nieuwe ideeën te propageren, daarvoor medestanders te vinden die zich hiervoor in een structureel samenwerkingsverband eveneens wilden engageren, en aldus ook een ruimer maatschappelijk draagvlak mee zouden creëren.

Herstel en detentie... consternatie, conceptuele verwarring en inderdaad... institutionele recuperatie.

Eén van de meest memorabele studiedagen van de voorbije 18 jaar vond, wat mij betreft, plaats op 7 december 2001 in Leuven n.a.v. het bijzondere emeritaat van prof. Tony Peters. Die was gewijd aan het thema 'Herstel en Detentie' en een aantal eminente sprekers uit binnen- en buitenland zouden hierover hun licht laten schijnen.

Ik was erg geïmponeerd door het spreken en de lezing van de in het werkveld alom gemaakte Noorse Criminoloog Nils Christie (1928 – 2015) die met het in 1977 in het British Journal of Criminology verschenen artikel 'Conflicts as property' één van de meest klassieke teksten uit de herstelrechtelijke literatuur had geschreven. 11 september 2001 lag toen nog vers in het geheugen en vrijwel iedereen herinnerde zich nog de iconische beelden van de vliegtuigen die zich toen in de WTC torens van New York boorden. Dit voorval greep Nils Christie aan om zijn punt te maken in 'On mediation in hell - Vengeance or peacemaking'. In het kort gezegd kwam het hier op neer dat er geen misdaad zo erg, zo vreselijk of gruwelijk ook, dat die niet bemiddelbaar zou zijn. Bij wijze van boutade zei hij dat hij zelfs zou kunnen bemiddelen met Satan in de hel. Iets wat ik ook al wel eerder had gehoord en waar ik al ruimschoots van overtuigd was, herhaalde hij met de frase 'Or people their acts?' Mensen zijn nu eenmaal

niet te herleiden tot één facet of aspect van hun leven, hoewel dit natuurlijk aanleiding kan geven om vooral daders van zware misdrijven over heel de lijn te diaboliseren.

Een tweede eminente spreker die die dag erg veel indruk maakte was de ons inmiddels erg vertrouwde Leo Van Garsse. Ik herinner me dat ik 's ochtends samen met hem vanuit Headquarters, toen nog vlakbij het station aan de Bondgenotenlaan, naar het gebouw wandelde waar de studiedag zou plaats vinden. Hij vertelde ondertussen al wat over zijn uiteenzetting en was er eigenlijk niet helemaal gerust in. Hij zou het hebben over een *'Modieuze droom of maatschappelijke noodzaak. De gevangenis als herstelgerichte faciliteit'*, en onderweg kwam de gevleugelde uitdrukking *'Tussen droom en daad staan wetten in de weg en praktische bezwaren'* ter sprake. Ik verwees toen o.a. naar het gedicht *'Het Huwelijk'* van Willem Elsschot, waar die regels vandaan kwamen.

*'Maar doodslaan deed hij niet, want tussen droom en daad
staan wetten in de weg en praktische bezwaren,
en ook weemoedigheid, die niemand kan verklaren,
en die des avonds komt, wanneer men slapen gaat.'*

Met de hem kenmerkende kritische stelligheid benaderde hij het onderwerp *'Herstel en detentie'* zowel vanuit het concept *'gevangenis'* als vanuit de notie *'herstel'* zoals die volgens de toen radicaal herstelrechtelijke aanhangers werd omschreven, en kwam hij eigenlijk tot het besluit dat beide begrippen wezenlijk onverenigbaar waren. Hij waarschuwde toen al voor de geleidelijke afzwakking van de initieel herstelrechtelijke ambitie, voor het gevaar van institutionalisering, instrumentalisering, pervertering en conceptvervaging. Daarnaast vroeg hij zich luidop af of de herstelconsulenten dan maar eervol collectief ontslag moesten krijgen. Dat was wellicht ironisch bedoeld, ietwat provocerend en prikkelend alleszins, maar zijn punt was dat er eigenlijk niet zozeer moest worden ingezet op de notie *'herstel'*... toen inderdaad al een containerbegrip, en het zou er niet op beteren... maar eigenlijk hield Leo een hartstochtelijk pleidooi om, ook in een detentiecontext, voluit de kaart te trekken van de zuivere, radicaal herstelrechtelijke benadering.

Leo's vaak ideologisch onderbouwde, consequent doorgedreven abstracte redeneringen waren zelfs voor de meest geïnteresseerden niet altijd even makkelijk te volgen. Ik was alleszins niet helemaal mee met zijn betoog, de meeste aanwezige herstelconsulenten hoorden het in Keulen donderen, sommigen waren helemaal de kluts kwijt. Het waren overwegend jonge mensen die goed en wel een jaar in dienst waren, en zich vanuit een zekere idealistische ingesteldheid wilden engageren voor een meer humane detentie waarbij ook het slachtofferperspectief mee in rekening werd genomen. Nu werd de vaste grond min of meer onder hun voeten weg geslagen, werden een aantal zaken fundamenteel in vraag gesteld, en sloeg de twijfel over de zinvolheid van hun werk in de gevangenis toe. Die werd toen niet bepaald afgeschilderd als een oord van potentieel herstel, maar eerder als een *'Monument van onvermogen'*, waarin het erg moeilijk zou zijn om die maatschappelijke omslag vanuit herstelrechtelijk perspectief te realiseren. En toch... ondanks alle mogelijke bedreigingen, hindernissen, uithollingen en valkuilen bleef er de hoop op een fundamentele verandering van de detentiecontext vanuit een radicaal herstelrechtelijk perspectief.

Met het dynamisme en het engagement, eigen aan de jongeren, gingen de herstelconsulenten in hun respectieve gevangenissen aan de slag. Zo goed en zo kwaad als het kon, de ene gevangenis was de andere niet, overwegend waren het conservatieve bastions, beducht voor verandering en zelfs de meest progressieve directeurs konden daar niet op korte termijn het tij doen keren.

En toch... toch veranderde er langzaam maar zeker wel degelijk iets. In 2005 werd de door prof. Dupont geconcipieerde Basiswet van kracht die voortaan de interne rechtspositie van gedetineerden zou regelen, en het Algemeen Reglement van de Strafinrichtingen uit de Jaren Stillekes eindelijk zou vervangen. Het zou te ver voeren om die hier exhaustief te bespreken, maar belangrijk was alleszins dat er duidelijkheid kwam over rechten en plichten, dat er een beklagrecht kwam, waardoor de vaak blinde willekeur uit het verleden niet meer mogelijk was, en dat *'Herstel'* een doelstelling zou worden bij de strafuitvoering.

Daarnaast werd in 2006 de wet op de externe rechtspositie van veroordeelde gedetineerden en de aan het slachtoffer toegekende rechten in het raam van de strafuitvoeringsmodaliteiten van kracht. Wat tot dan toe door verschillende circulaire's geregeld was, werd in wetteksten geformaliseerd. Belangrijk daarbij is dat de houding ten aanzien van het slachtoffer een *tegenindicatie* zou kunnen zijn voor een verandering van strafuitvoeringsmodaliteit.

Het begrip 'Herstel' werd dan wel min of meer geformaliseerd in een detentie context, het werken hierrond werd een opdracht van *iedereen werkzaam binnen de gevangenis*. Iedere medewerker werd met andere woorden verondersteld vanuit zijn eigen opdracht mee te werken aan een herstelgerichte detentie. Maar van een eenduidig gedefinieerde en door vrijwel iedereen aanvaarde betekenis van 'Herstel' was er geen sprake. Het was inderdaad een containerbegrip geworden dat op verschillende manieren kon worden ingevuld: zelfherstel nam een prominente plaats in, herstel van (familiale) relaties, herstel naar het slachtoffer en naar de gemeenschap. Allemaal betrokken partijen, en het was aan de herstelconsulenten om daar op een structurele manier rond te werken.

En het was duidelijk dat daar niet alleen een opdracht voor Justitie was weg gelegd.

De samenwerking tussen de diensten van Justitie en deze van de Vlaamse Gemeenschap verliep echter niet steeds van een leien dakje. Tal van obstakels en moeilijkheden zorgden ervoor dat wat er op papier zo ambitieus en veelbelovend uitzag, in de praktijk toch een veel moeizamer verhaal bleek te zijn. Met het operationaliseren van dit Strategisch Plan gingen nogal wat kinderziektes en groeipijnen gepaard, en in 2007 werd dit verder geconcretiseerd in een gezamenlijk bijkomend implementatieplan opgesteld door een bovenlokale werkgroep Vlaamse Gemeenschap en Justitie. Het sluitstuk hiervan werd vastgelegd in het Vlaamse decreet van maart 2013.

In de loop van 2002 werd in het arrondissement Turnhout reeds besloten de samenwerking met de diensten van de Vlaamse Gemeenschap te verkennen, en vrij snel werd duidelijk dat hierbij een rol voor de trajectbegeleiders van Justitieel Welzijnswerk was weggelegd. Ze zouden alle binnenkomende gedetineerden zien, hen informeren over het aanbod 'hulp- en dienstverlening' van de Vlaamse Gemeenschap -dus óók van bemiddeling- en hen, afhankelijk van hun noden en behoeften, sensibiliseren, motiveren, en gericht doorverwijzen. Dit zou de bemiddelaar niet alleen veel tijdwinst opleveren omdat hij de verkennende gesprekken met gedetineerden niet langer zou moeten doen... er zou op die manier met andere woorden veel efficiënter gewerkt kunnen worden... en aldus zou hij in de toekomst pas echt aan de slag gaan als zowel dader als slachtoffer geïnteresseerd zijn in bemiddeling. Een bijkomend, en zo mogelijk nog belangrijker voordeel van dit systeem van doorverwijzing, was dat op die manier het aanbod veel evenwichtiger en neutraler zou worden.

Ten experimentele titel werd eind 2004 besloten deze samenwerking in het PSC Hoogstraten uit te proberen. Eerlijkheidshalve moet worden gezegd dat het voor Hoogstraten initieel vooral vragen voor een financiële tussenkomst van het Herstelfonds betrof, wat zoals de voorbije jaren meer dan voldoende overtuigend werd aangetoond, een schitterende hefboom bleek te zijn voor bemiddeling. Ten gevolge van de gespannen verhouding tussen PSD en Justitieel Welzijnswerk werd in het voorjaar 2005 besloten de trajectbegeleiders tijdelijk uit het PSC weg te trekken, maar ondertussen liet de beperkte ervaring veronderstellen dat een gelijkaardige samenwerking in andere gevangenissen tot min of meer gelijkaardige resultaten zou kunnen leiden.

In Hoogstraten was vanaf de beginjaren het Herstelfonds operationeel en vooral hierrond werkten de bemiddelaar en de herstelconsulent als een goed geoliede tandem, waarbij er nogal wat aanvragen werden gegenereerd, vrijwilligerswerk bij humanitaire organisaties kon worden uitgevoerd en slachtoffers op die manier dan toch al een gedeelte van de schadevergoeding kregen. Ik kreeg voldoende bemiddelingsvragen om de praktijk te kunnen verantwoorden, de herstelconsulent (de vroegere projectmedewerkster van het actieonderzoek van de KULeuven) zocht naar geschikte tewerkstellingsplaatsen, legde hiervoor de noodzakelijke contacten, regelde hiervoor de UV's (uitgangsvergunningen), et cetera. Het was machtig interessant om te zien hoe organisaties bereid waren

om gedetineerden in hun reguliere vrijwilligerswerk op te nemen, en hoe de banden tussen de gevangenis en de gemeenschap op die manier konden worden aangehaald. In Hoogstraten liep het zo'n vaart dat we er in 2004 al slachtoffer werden van ons eigen succes. Het kapitaal van het Herstelfonds was eerder beperkt, en door het grote aantal aanvragen was de reserve in 2004 al uitgeput en moesten er nieuwe financieringsbronnen worden gezocht en aangeboord. Ook dat behoorde tot onze opdracht, en uiteindelijk werden er toch voldoende middelen gevonden om het Fonds weer operationeel te maken.

Toen waren we nog redelijk enthousiast en hoopvol ingesteld, te meer omdat 'Herstel(recht)' het jaarthema van het Forensisch Welzijnswerk voor 2005 zou worden, en we ervan overtuigd waren dat ook zij voluit de kaart van het herstelgericht werken in de gevangenis zouden trekken.

Na het debacle... een lege doos, een wassen neus.

En terwijl er in de verschillende gevangenissen verschillende praktijken waren ontstaan om toch een zekere invulling te geven aan die 'Herstelgerichte detentie', er op lokaal en bovenlokaal vlak nog steeds werkgroepen waren om één en ander ook meer theoretisch te onderbouwen en aldus de praktijk beter te kunnen coördineren en aan te sturen, werden we in de zomer van 2008 plots midscheeps getroffen door een onheilstijding van formaat.

Tot dan waren de herstelconsulenten contractuele ambtenaren geweest van de FOD Justitie, en om vast benoemd te kunnen worden, moesten ze eerst slagen in een aanwervingsexamen. Vrijwel alle herstelconsulenten namen hier toen aan deel, slaagden en de volgende dag werd hun functie out of the blue definitief opgeheven. Op één uitzondering na werden ze overnight allemaal attachés managementondersteuning, toegevoegd aan de lokale gevangenisdirectie.

Ik herinner me nog precies waar ik op dat ogenblik was... op de terugweg van een huisbezoek in een parallel straat van de Turnhoutsebaan in Antwerpen... toen ik telefonisch dit rampzalig bericht vernam en wat deze mindfuck bij me teweeg bracht. Consternatie, verbijstering, ongeloof... een soortement mentale uppercut bij manier van spreken. Aan de andere kant van de lijn probeerde iemand nog geruststellend te klinken door te zeggen dat de herstelgerichte detentie wel degelijk structureel verankerd was, en zou blijven, maar ik wist dat het boerenbedrog was... larie en apekool... het was foutu. Het langzame proces dat had moeten / kunnen leiden tot fundamentele en duurzame verandering in de Belgische gevangenissen was bruusk afgebroken, nog voor het goed en wel echt tot ontwikkeling was gekomen.

In retrospectief blijkt Leo Van Garsse ook hier visionair te zijn geweest. Quasi-geruisloos werd deze operatie doorgevoerd, de gewezen herstelconsulenten werden inderdaad institutioneel gerecupereerd en lokaal ingezet volgens de plaatselijke noodwendigheden van de lokale gevangenisdirecties. Ze waren nog wel aanspreekbaar op en verantwoordelijk voor het luik 'herstel' in hun gevangenis, maar het stond toen al in de sterren geschreven dat dit lang niet meer prioritair zou zijn. Begrijpelijkerwijze kwam er van hun kant weinig verzet. Het waren overwegend relatief jonge vrouwen, vaak met gezinnen, met een huis in aanbouw of af te betalen... eigenlijk hadden ze ook niet veel keuze. Het was, of zich inschrijven in het nieuwe systeem, of op zoek gaan naar een andere job in onzekere tijden.

Eerlijkheidshalve dient vermeld dat men in de gevangenissen het herstelrechtelijke ideeëngoed wel degelijk nog genegen was... gedetineerden werden vanuit deze optiek hier zeker nog wel aangesproken, er werden kansen geboden, er was ook een minimum aan activiteiten en zeker geen gebrek aan goede wil, integendeel... maar de geest was uit de fles, en inhoudelijk is het nooit meer geworden zoals voorheen.

Terugblikkend is het toch nog de moeite even stil te staan bij de bij ons weten enige (schriftelijke) parlementaire vraag die er op 15 juni 2012 in dit verband aan de minister van Justitie werd gesteld. Ze kwam van Bert Anciaux en ging o.m. over het inderdaad verdwijnen van de functie van de herstelconsulenten, wat er was gebeurd met het budget voor de werkmiddelen, hoe de minister deze

operatie evalueerde en apprecieerde, en of het herstelgericht werken in de gevangenissen opnieuw meer prioriteit zou krijgen.

Het antwoord van de Minister kwam er na een rappel ruim een jaar later, op 25 september 2013, en dit getuigde van ontzettend weinig kennis van zaken op het terrein... alsof men van een andere planeet kwam. De herstelgerichte detentie was *'structureel verankerd'*, de hiervoor voorziene werkingsmiddelen werden niet meer toegekend en kwamen ten laste van het Steunfonds Gedetineerden in elke gevangenis. Er zouden in dit kader jaarlijks minimum 2 activiteiten moeten worden gehouden voor gedetineerden, 1 activiteit voor de slachtoffers of de maatschappij, gedetineerden zouden basisinformatie moeten krijgen over slachtoffer-daderbemiddeling en de burgerlijke partijen, en er zou een onthaalprocedure moeten zijn voor de slachtoffers. Tot slot luidde het antwoord: *"Herstelgerichte aanpak wordt momenteel als prioritair beschouwd gezien de bovenvermelde argumentatie."*

En dat was dat. Kon het nog cynischer?

Er werden nog wel enkele amechtige pogingen ondernomen om het project 'Herstelgerichte detentie' te reanimeren, maar de veer leek gebroken, het momentum was voorbij.

Na het Vlinderakkoord...

Wat kun je doen?

Overeind komen uit de hoek waarin de klappen zijn gevallen, of gefrustreerd, kwaad of misnoegd blijven zitten grienen of treuren omdat het project waar je zelf ook goeddeels je ziel en zaligheid in hebt gelegd eigenlijk is onthoofd? Kun je zwaar verongelijkt blijven omdat blijkbaar niet langer de weg bewandeld wordt die je voor ogen had, of omdat men andere keuzes heeft gemaakt? Het is wellicht even eerzaam om koppig vast te houden aan je principes en de handdoek in de ring te gooien, maar je kunt ook overeind komen... je rug rechten, kop op en alles zoveel mogelijk in ogenschouw nemen, de stukken van wat er nog rest bijeen rapen, en verder gaan... What's next?

Zelf was ik op basis van de eigen, bescheiden praktijkervaring al tot de conclusie gekomen dat de initieel hoog gespannen verwachtingen omtrent een mogelijke paradigmashift van een retributief / rehabilitatief strafrecht naar een breed politiek en maatschappelijk gedragen herstelrecht wel eens te hoog gegrepen zouden kunnen zijn, en allesbehalve realistisch. Moest het kind dan maar met het badwater worden weggegooid?

Mijns inziens niet, ik was er eveneens al langer van overtuigd dat in vrijwel de meeste gevallen ook slachtoffer-dader bemiddeling niet zozeer een Justitiële interventie was, maar dat die zich in se, en ook wat de mogelijke effecten betreft, zich eerder op de horizontale as tussen dader en slachtoffer bevond. Zeker, soms was er beslist sprake van een vorm van communicatieve en participatieve justitie, maar dat bleef toch eerder beperkt tot een kleine minderheid van de dossiers waar Justitie wel degelijk een gebeurlijk schriftelijk bemiddelingsresultaat mee in rekening kon brengen bij het nemen van een beslissing.

Uit de cijfers van de bemiddelingspraktijk in Vlaanderen doorheen de jaren was immers overduidelijk gebleken dat er in de overgrote meerderheid van de dossiers geen schriftelijke overeenkomst werd bereikt, en moest deze vorm van slachtoffer – dader bemiddeling in essentie worden begrepen als een indirecte of directe communicatie tussen de rechtstreeks betrokkenen, waarbij de rol van de bemiddelaar erin bestaat dit proces op te starten, te faciliteren en te begeleiden, volgens de gekende werkingsprincipes en wakend over de noodzakelijke evenwichten, waarbij het proces op zich belangrijker wordt geacht dan een eventueel resultaat in de vorm van een schriftelijke overeenkomst. Verder konden we ook niet anders dan vaststellen dat de herstelrechtelijke effecten op de strikt strafrechtelijke afhandeling beperkt bleven en eerder marginaal. Daarnaast hadden we ook nauwelijks zicht op het honoreren van bemiddelingsovereenkomsten door de rechtbank, die immers meer elementen in overweging moet nemen bij een beslissing.

Feit blijft wel dat we hoe dan ook wel degelijk iets kunnen betekenen voor slachtoffers en daders van misdrijven dat Justitie niet te bieden heeft, en waaraan ook door geen enkele andere (hulpverlenings)dienst van de Vlaamse Gemeenschap wordt tegemoet gekomen. In het kader van bemiddeling als intermenselijk gebeuren krijgen de deelnemers immers voldoende spreekruimte en zendtijd om alles wat hen in dit verband bezig houdt te verwoorden en in dialoog met de andere partij bespreekbaar te stellen. Niet uitsluitend, maar vooral in zwaardere dossiers, fungeren we soms als buffer die, in het oog van een orkaan van emoties, partijen de gelegenheid geeft deze op een aanvaardbare te ventileren. Dit mag letterlijk begrepen worden als het lucht geven aan allerlei gevoelens, gedachten en standpunten die partijen ter zake bezighouden. In een aantal gevallen kunnen die hierdoor alleen al worden getemperd, en ook dat kan bijdragen tot een zekere vorm van pacificatie, omdat de dingen nu eenmaal zijn benoemd en gezegd, en hierbij zijn het niet zelden daders die op hun beurt vooral moeten incasseren.

Bij een eventueel rechtstreeks contact in een veilig en vertrouwelijk kader krijgen de betrokkenen de gelegenheid om vrijuit te spreken, om elkaar in de ogen te zien, waarbij ze aan den lijve kunnen ondervinden wat dit met de ander doet. Daders moeten zich op dat moment niet langer verantwoorden voor Justitie, maar voor tot in het diepst van hun ziel gekwetste mensen van vlees en bloed aan wiens blik zij zich op dat moment niet kunnen onttrekken. Het hoeft geen betoog dat niet iedereen zoiets aan kan, en het hoeft ook niet te verwonderen dat sommigen deze kelk van beproeving wel degelijk liever aan zich voorbij laten gaan.

Zoals de bemiddelingspraktijk thans bestaat, en gezien de werkingsprincipes van vrijwilligheid, vertrouwelijkheid en neutraliteit, betreft het hier o.i. veeleer een vorm van maatschappelijke dienstverlening aan de rechtzoekende burger, eerder dan een justitiële interventie.

Het gaat bij bemiddeling m.a.w. wel degelijk om 'persoonsgebonden materie', en de overheveling van de bemiddelingsdiensten naar de Vlaamse Gemeenschap in 2014 was, wat mij betreft, dan ook een volgende logische stap, tot spijt van wie 't benijdt.

Ook op andere domeinen is de bevoegdheidsverkaveling in de loop van pakweg de voorbije 40 jaar fundamenteel veranderd door de verschillende staatsvormingen van 1980 tot 2014, niet in het minst wat Justitie betreft, en zeker heel drastisch waar het de inhoudelijke invulling van de strafuitvoering betreft. Vanaf halverwege de jaren '90 kwamen de diensten van Justitieel Welzijnswerk almaar meer binnen in de gevangenissen. Thans behoort zowat de hele inhoudelijke invulling van de strafuitvoering tot de maatschappelijke opdracht van de Vlaamse Gemeenschap. In elke gevangenis is er een Vlaamse ambtenaar aangesteld die het hulp- en dienstverleningsaanbod coördineert en eerste aanspreekpunt is voor de gevangenisdirecties. Hierdoor is de rol van de psychosociale dienst (PSD) van de FOD Justitie gewijzigd in vooral een diagnostische en adviserende functie i.f.v. een eventuele wijziging in strafuitvoeringsmodaliteiten. Maar ook hier houdt het niet op. Zodra de gedetineerden in welke vorm dan ook de gevangenis verlaten vóór strafeinde, zijn ze onderworpen aan de controle van de Justitiehuisen. Na de 6de staatsvorming in 2011 werd in het Vlinderakkoord vastgelegd dat ook deze diensten in de toekomst onder de bevoegdheid van de Vlaamse overheid zouden ressorteren, net zoals Suggnomè / Moderator.

Voor onze organisatie was het lang onduidelijk of, en desgevallend onder welke koepel we in de toekomst zouden ondergebracht, en niet iedereen was er toen helemaal gerust in. Zouden we voortaan bij de Justitiehuisen worden ondergebracht, bij (een lokale dienst van) het Centrum Algemeen Welzijnswerk, of nog elders? Onduidelijkheid troef, en het was dan ook met een zekere opluchting en geruststelling dat we als onafhankelijke vzw verder zouden kunnen blijven functioneren. De bevoegde en subsidiërende overheid was dus niet langer het Federale Departement Justitie, maar de Vlaamse Overheid, i.c. het departement Welzijn, Volksgezondheid en Gezin.

Verder ziet het vooralsnog niet uit dat alles ondertussen in een definitieve plooi is gevallen, blijft dit ondertussen a never ending story... work in progress, en wordt er ook op Vlaams niveau verder getimmerd aan de weg naar meer pacificatie in de samenleving.

In de marge hiervan kan worden opgemerkt dat m.n. in de gevangenissen nog moet worden gestreefd naar nieuwe evenwichten. Vooral in de beginjaren leek het soms alsof de diensten van de Vlaamse Gemeenschap in een systeem van onderaanneming werkten van Justitie en hun werking in het beste geval werd gedoogd, wat in sommige gevangenissen aanleiding gaf tot nogal wat frictie. Op verschillende plaatsen is dit inmiddels bijgestuurd, maar het soortelijk gewicht van de Vlaamse Gemeenschap wordt tot op heden onvoldoende gehonoreerd, en soms zou men wat meer op z'n strepen mogen staan. Vooral in de discussies over de minimale dienstverlening bij de talrijke stakingen van het penitentiair personeel de laatste jaren, stelde de Vlaamse Gemeenschap zich vaak al te serviel op, i.p.v. ondubbelzinnig te claimen dat het ontoelaatbaar is dat de gedetineerden hierdoor hun fundamentele recht op maatschappelijke dienstverlening wordt ontzegd. Niet door steeds de confrontatie aan te gaan, maar in een werkbaar en vruchtbaar overlegmodel mag de ene partij niet gegijzeld worden door de andere.

2005... een mijlpaal, en een sleuteljaar op verschillende fronten

Turnhout

2005 begon uitstekend zoals een jaar uitzonderlijk goed kan beginnen. Ik zat nog enigszins in de sfeer van een 3 weken durende trekking in Mustang, het verboden koninkrijk in Nepal vlakbij de Himalaya, net onder Tibet, en dat toen alleen nog maar te voet, te paard of met een ezel toegankelijk was, en werd begin januari gezegend met een jonge collega.

Leo Van Garsse had einde 2004 zijn implementatieronde i.f.v. het opstarten van de dienst 'Herstelbemiddeling voor vonnis' beëindigd, er was in het arrondissement Turnhout nu ook een heuse stuurgroep geïnstalleerd met de inmiddels bekende partners van Justitie, het Algemeen Welzijnswerk, de gevangenis, de advocatuur, en de bemiddelingsdienst minderjarigen. De samenwerkingsprotocollen waren ondertekend en uit de sollicitaties was Filip Van Gorp als meest geschikte kandidaat weerhouden.

Filip was een jonge criminoloog / maatschappelijk werker en had zijn sporen in het werkveld al verdiend als Justitieassistent in Mechelen. Hoewel aanvankelijk ietwat onzeker, was hij erg gemotiveerd, geëngageerd, geïnteresseerd en vooral leergierig. Het was een genoegen om hem onder mijn vleugels wegwijs te maken in het werkveld en omstreken, en in geen tijd ontwikkelde hij al zijn talenten, capaciteiten en competenties en ontpopte hij tot de attente, innemende en behulpzame bemiddelaar op wie men steeds beroep kon doen.

Hoewel ik de jaren voordien wel actief was geweest in verschillende werkgroepen en ook andere taken binnen de organisatie op mij had genomen, was vooral het eigenlijke bemiddelingswerk al met al een behoorlijk solitaire bezigheid gebleken. Er waren dan wel de regelmatige Terugkomdagen, je kon (meestal telefonisch) wel overleggen met collega's, maar dat kwam onvoldoende tegemoet aan de behoefte om je eigen (probleem)dossiers te bespreken, feedback te krijgen, et cetera.

Met collega Mariet Cuppens van Tongeren, soulmate en collega van het allereerste uur, hadden we wel een soortement Miniteam waarop we systematisch onze dossiers aan elkaar voorlegden, en dat was ontzettend belangrijk, maar het feit dat er nu dagelijks een collega op de dienst was, betekende de facto een einde van de eenmansdienst in Turnhout. Gedurende al die jaren deden we een aantal dingen samen, we kenden elkaars dossiers, kenden de moeilijkheden en problemen, haalden voldoening uit de erkenning en dankbaarheid die we kregen, en hadden vaak aan een half woord genoeg om elkaar te begrijpen. Daarnaast fungeerden we als elkaars klankbord bij het van gedachten wisselen over van alles en nog wat, over belangrijke en minder belangrijke zaken, small talk, et cetera. Super belangrijk om vaak de zwaarte van het eigenlijke werk te verlichten, dingen bij elkaar af te toetsen en mogelijk in een ander perspectief te kunnen zien, zaken te kunnen relativeren, en elkaar bij te staan wanneer de nood hoog was. Kortom... wat mij betreft, van onschatbare waarde voor het goed functioneren van de dienst en jezelf.

Dat de bemiddelingsdienst in Turnhout na al die jaren is geëvolueerd naar een gekende en gewaardeerde partner in het werkveld en de belendende percelen, is dan ook in hoge mate het werk geweest van Filip, en niet te vergeten van onze eerste verbindingsmagistraat Inge Claes. Zij was van bij aanvang erg gecharmeerd door het project 'herstelbemiddeling', heeft niet alleen letterlijk en figuurlijk een aantal belangrijke deuren voor ons geopend, maar ook met haar kregen we gaandeweg een uitstekende en hoogst aangename werkrelatie die niet alleen heel vruchtbaar is geweest. Het was steeds een uitzonderlijk genoeg met haar informeel te overleggen en bij haar op de koffie te gaan tijdens onze 'audiënties' in het kasteel waar de rechtbank is gevestigd.

Mooie liedjes blijven niet duren, Inge Claes werd in 2012 jeugdrechter en zonder enige twijfel is zij ook in die functie beïnvloed door het herstelrechtelijke gedachtegoed dat wellicht doorsijpelt wanneer ze beslissingen moet nemen, niet alleen in het belang van de samenleving, maar ook en vooral van de jongeren zelf. Beter dan wie ook weet ze hoe cruciaal het is te luisteren naar hun verhalen, hun vragen, hun onzekerheden, hun kwetsbaarheden, et cetera... hoe belangrijk het is dat ze ook effectief worden gehoord, dat ze alvast die erkenning krijgen, en hoe uiterst belangrijk het is om vooral niet over hun hoofden te beslissen.

Zeker in de beginjaren was de door haar voorgezeten arrondissementale stuurgroep een geschikt forum om lokaal onze dienst en werking op de kaart te zetten. Alle partners hadden de gelegenheid punten te agenderen op de vergaderingen, waarbij er gediscussieerd werd over allerlei herstelrechtelijke thema's en verwante onderwerpen.

Zonder de stuurgroepen was het wellicht veel moeilijker geweest om in elk gerechtelijk arrondissement ingang te vinden, bemiddelingsdiensten op poten te zetten en een gekende en gewaardeerde partner te worden in het domein waar strafrecht en welzijn elkaar raken en de ruimere periferie daarvan. Na verloop van jaren kwamen we echter tot de vaststelling dat er steeds minder animo was voor deze vergaderingen, de partners brachten behoudens uitzonderingen, zelden of nooit agendapunten ter bespreking aan, en uiteindelijk bleken de besprekingen nog quasi-uitsluitend te gaan over (de cijfers van) de bemiddelingspraktijk en onderwerpen of thema's die de bemiddelaars agendeerden.

Op zeker ogenblik had ook de figuur van de stuurgroep zijn beste tijd gehad, en enerzijds was dat jammer omdat er toch gedurende verschillende jaren in een constructieve sfeer en uitstekende verstandhouding kon worden gediscussieerd, anderzijds konden we niet om de vaststelling heen dat iets gelijkaardigs zich voordeed in andere arrondissementen. Nadat de bemiddelingsdiensten hun bestaansreden, plaats en betekenis hadden verworven, trad er ook op dat niveau een zekere (mentale) vermoeidheid op. De aanvankelijk innovatieve kracht ervan begon te tanen, de dynamiek leek weg, de motor begon te sputteren, en zonder veel input komt er op den duur ook nauwelijks nog output. Allengs meer begon de stuurgroep op een uitgewoond huis te lijken... al wat er nog gebeurde leek '*kosten op het sterfhuys*', en als je die indruk krijgt, loont het doorgaans niet om daar nog veel tijd en energie in te investeren.

Het had dan ook niet veel zin om halsstarrig vast te houden aan een reliek uit het verleden dat zonder meer van grote betekenis en nut was geweest. Misschien was het beter om meer tijd en energie te spenderen aan zaken die de bemiddelingspraktijk een nog steviger fundament gaven, en dat er op dat niveau meer efficiënte en duurzame samenwerkingsafspraken konden worden gemaakt. In de loop der jaren hadden we in Turnhout al een uitstekende relatie gekregen met de verschillende parketmagistraten en hun diensten, en gaandeweg werden die nog meer uitgebreid naar het secretariaat van de Raadkamer, het verkeersparket, et cetera. Dit was zeker niet alleen het resultaat van informeel sensibiliseren, en goede relaties komen er ook niet vanzelf. Die moeten groeien, en goed worden onderhouden om ze te laten duren.

'Onze' bemiddelingswet - 22 juni 2005

Zeker in de beginjaren toen we nog goeddeels '*ten experimentele titel*' bemiddelden tussen daders en slachtoffers in de fase van de strafuitvoering, was het zeker niet altijd en overall evident om mensen in

dit verband aan te schrijven of aan te spreken. Het was immers niet altijd even duidelijk met welk mandaat je een bemiddelingsaanbod deed. Op vraag van wie... met welk recht... in opdracht van wie... hoe kom je aan die informatie... wie is je werkgever... et cetera. Allemaal vragen die je op je bord kon krijgen, en waarop het niet altijd even eenduidig te antwoorden was.

Niet zelden werd je soms meewarig bekeken, werden je geloofwaardigheid en credibiliteit in vraag gesteld, soms kreeg je het verwijt zowel van slachtoffers als van professionelen in het werkveld dat het toch niet kon dat daders zomaar een vraag konden stellen om contact op te nemen met slachtoffers... waar kwamen de persoonsgegevens vandaan? In die dagen kon het nog dat je gemeentebesturen belde, je werk wat toelichtte en vroeg naar de adresgegevens van een betrokkene, en je die, al dan niet na overleg met een gemeentesecretaris of na het fiat van het college van burgemeester en schepenen, probleemloos werden overgemaakt.

Geregeld was het opboksen tegen vooroordelen, misverstanden en onduidelijkheden, en in die zin was het bij manier van spreken een godsgeschenk dat 'onze' wet op de bemiddeling van 22 juni 2005 werd goedgekeurd. Een mijlpaal in het strafrechtelijke landschap waarbij deze bemiddelingsmodaliteit een wettelijk kader kreeg en de periode van het experiment definitief werd afgesloten.

Vanaf toen liet één en ander zich veel beter uitleggen. Op 2 ½ A4-tjes er werd duidelijk omschreven wat bemiddeling nu eigenlijk was, hoe een gebeurlijk schriftelijk bemiddelingsresultaat verdisconteerd kon worden in een vonnis of arrest, wie welke verantwoordelijkheid heeft in termen van informatieplicht, welke dienst deze vorm van bemiddeling kan doen, hoe het zat met vertrouwelijkheid, beroepsgeheim, et cetera.

Ook internationaal was het iets waar andere Europese landen alleen nog maar van konden dromen, en impliciet was het ook een uitdrukkelijke erkenning van de voortrekkersrol die België tot dan had gespeeld op het vlak van Restorative Justice.

Naast uiteraard de compacte wet en het duidelijke kader, was het voor mij een hele geruststelling dat er op geen enkel vlak werd gerefereerd aan de term '*Herstelbemiddeling*' waarmee ik het gaandeweg steeds moeilijker had gekregen. En ik was blijkbaar niet alleen.

Waarom? Slachtoffer-dader bemiddeling in Vlaanderen

Als ik het me goed herinner was het toenmalig stafmedewerker en collega An Marchal die einde 2004, begin 2005 het idee opperde om een boek te schrijven over onze bemiddelingspraktijk, en opnieuw werd mij omwille van eerdere ervaringen, gevraagd om deel te nemen aan een ad hoc werkgroep die hiervoor werd samengesteld.

Niet zonder weemoed denk ik terug aan die periode, hoewel ik toen meermaals heb gevloekt omdat het er op sommige ogenblikken niet naar uit zag dat we onze deadline wel zouden halen, en ik soms de indruk had dat alleen ik hier geregeld wakker van lag.

Terug bladerend zijn er 2 citaten waar ik wat langer stil wil blijven staan. Het eerste is een gedicht van Rutger Kopland, en het tweede is een quote in het boek die naar mijn aanvoelen bevestigde dat we af moesten van de term herstelbemiddeling.

"ENKELE ANDERE OVERWEGINGEN

*Hoe zal ik dit uitleggen, dit waarom
wat wij vinden niet is
wat wij zoeken?*

Laten we de tijd laten gaan

waarheen hij wil,

*en zie dan hoe weiden hun vee vinden,
wouden hun wild, luchten hun vogels,
uitzichten onze ogen*

en ach, hoe eenvoudig zijn raadsel vindt.

*Zo andersom is alles, misschien.
Ik zal dit uitleggen.”*

Vanaf de beginjaren bemiddelde ik vooral in 'zwaardere' dossiers, en werd ik vrij geregeld geconfronteerd met de moeilijkheid om het begrip 'herstel' uit te leggen aan slachtoffers, en bij uitbreiding, aan veel mensen die belangstellend informeerden naar mijn werk.

De term 'herstel' klonk voor sommigen ongetwijfeld erg aanmatigend en pretentius, en reeds vrij snel na de opstart van het experiment in 1993 ging men wellicht noodgedwongen over tot het verruimen of herdefiniëren van de oorspronkelijke betekenis. *Herstel* zou dan niet alleen meer hetzelfde zijn als goedmaken of iets repareren, maar men zou het ook kunnen begrijpen als het zich her-stellen t.o.v. het misdrijf, de andere partij en Justitie in de zin van zich te her-positioneren, of te herstellen zoals men herstelt na een ziekte, medische ingreep of bijvoorbeeld een ongeval. Wezenlijk ging het hier om het semantisch uitbreiden en opschonen van het begrip 'herstel', wat zich echter in concrete dossiers soms maar zeer moeilijk liet uitleggen, of waar nogal wat slachtoffers hoegenaamd geen boodschap aan hadden.

Het heftigst werd ik hiermee geconfronteerd toen ik in de loop van 2004 in de gevangenis van Hoogstraten door een gedetineerde werd gevraagd een bemiddelingsaanbod te doen aan de ouders van een baby die hij zwaar had mishandeld met blijvende letsels tot gevolg. Hij wilde desgevallend voor het Herstelfonds gaan werken, en was ook bereid met hen over de feiten en de gevolgen te spreken indien zij dit zouden wensen.

In al mijn naïviteit schreef ik hen de toentertijd gebruikelijke informatiebrief en 2 dagen later werd ik al opgebeld door de vader van het jongetje die hier wat meer uitleg om vroeg en vervolgens maakten we meteen een afspraak voor een huisbezoek. Nog geen 5 minuten later had ik de moeder aan de lijn die hoogst verontwaardigd was en nauwelijks haar woede kon beheersen. Ze vroeg waar we de pretentie vandaan haalden om een aanbod herstelbemiddeling te doen. *“Gaan jullie onze J. beter maken, of wat?”*

Hun zoontje was zo zwaar gehandicapt dat het kind nooit zou kunnen lopen, spreken, zelfstandig eten, et cetera. De enige verbale expressie die hij nog kon laten blijken was krijsen van ongemak, frustratie of ander discomfort en een andere versie hiervan als uiting van een zeker contentement als hij eten kreeg, werd verzorgd, gestreeld, enz.

Gingen wij met onze bemiddeling dat kind beter maken?

Het was wel even slikken, en het deksel op mijn neus kwam behoorlijk hard aan. Daarnaast maakte ze ons nog een ander verwijt. *“Waarom krijgen daders altijd alle hulp, en waarom blijven wij slachtoffers altijd in de kou staan? Waarom komen wij er ook nu slechts in tweede instantie aan te pas?”*

Ze had volkomen gelijk. Ik kon niet anders dan me in het lang en breed verontschuldigen, meer tekst en uitleg geven, het omfloerste taalgebruik bezigen om te proberen één en ander wat duidelijker te krijgen, maar eigenlijk voelde dat allesbehalve OK. *“We moeten ons hieruit zien te draaien,” zei de paling in de pan'...* dat vat misschien nog het best het hoogst onbehaaglijke gevoel samen. Van marketing heb ik niet veel kaas gegeten, maar als je je in allerlei verbale bochten moet wringen om mensen te overtuigen van je product of dienst schort er ergens iets.

Kort daarna werd er toch een bemiddeling opgestart en dit was één van de meest beklievende dossiers waarin ik ooit heb gewerkt. Er volgden verschillende gezamenlijke gesprekken, een zitting van de Commissie V.I. waarbij de ouders aanwezig waren, en de gelegenheid kregen om hun verhaal te doen, waarmee ook in het vonnis rekening werd gehouden. Later volgde er nog op vraag van de moeder een fysieke confrontatie tussen de dader en het zwaar gehandicapte kind, wat voor alle betrokkenen, inclusief de bemiddelaar, behoorlijk heftig was.

In het boek *Waarom?* schetsten we de historiek van het herstelrecht en bemiddeling als methode van conflictoplossing, het verloop van een bemiddeling en de werkingsprincipes, en beschreven we een aantal casussen vanuit de praktijk. Daarnaast lieten we 12 professionelen uit het werkveld aan het woord, die zonder uitzondering erg pro bemiddeling waren. Sommigen plaatsten met recht en reden een aantal kritische kanttekeningen, waaronder Chris Naegels, criminoloog en maatschappelijk werkster die toen al 9 jaar ervaring had als Justitieassistent 'Slachtofferonthaal' bij het parket in Mechelen. *"Veel slachtoffers knappen af op de term 'herstelbemiddeling' zelf."*

Zo vatte zij het samen, en ook zij gaf aan dat de term 'herstel' op zich al veel vragen oproep en verontwaardiging uitlokte. In ieder geval zou zij nooit de term 'herstelbemiddeling' als insteek gebruiken om deze vorm van slachtoffer-dader communicatie ter sprake te brengen, en uiteindelijk kun je dit niet licht negeren. Sommige feiten zijn dermate zwaar, met grote, blijvende fysieke of psychische trauma's tot gevolg, of onbeschrijflijk leed of immens verlies waaraan hoe dan ook, door wat dan ook, geen echt recht kon worden gedaan, laat staan dat er zoiets als 'herstel' mogelijk zou zijn in de meest courante zin van het woord.

Gaandeweg, en zonder al te grote conceptuele of theoretische discussies, verdween de term 'herstelbemiddeling' trouwens min of meer naar de achtergrond. Uiteindelijk werd er gekozen voor de veel neutralere, en internationaal ook aanvaarde en gebruikte term 'slachtoffer-dader bemiddeling', 'victim-offender mediation', 'Täter-Opfer Ausgleich', et cetera.

Ondertussen weten we allemaal dat 'herstel' onder welke vorm dan ook, of het bereiken van een overeenkomst, verzoening, enz. niet de finaliteit is van deze vorm van bemiddeling. Vaak werd gesteld dat het bemiddelingsproces dat de betrokkenen doormaken belangrijker is dan het bereiken van een zeker resultaat.

Ik zou dit kunnen aantonen met enkele memorabele dossiers die niet alleen op mij als bemiddelaar veel indruk hebben gemaakt, maar die mij ook als mens blijvend hebben beïnvloed. Het is onwaarschijnlijk tot wat sommigen in staat zijn wanneer ze met elkaar het gesprek aangaan als mensen van vlees en bloed, en waarin er gaandeweg of acuut iets is gebeurd dat hun levens voor altijd heeft getekend. In de loop der jaren ben ik als vanzelf ook anders gaan denken, en is de dichotomie tussen daders en slachtoffers in mijn hoofd eigenlijk opgeheven. Ik 'zie' hen overigens ook niet meer als daders die soms onwaarschijnlijk gruwelijke dingen hebben gedaan of onherstelbaar kwaad hebben berokkend, of als slachtoffers die dermate fysiek of psychisch getraumatiseerd zijn dat ze hun leven nooit meer min of meer normaal op de rails krijgen. Ik wéét uiteraard dat de enen daders zijn en de anderen slachtoffers, maar ik kan hen hiertoe niet meer herleiden. Ik zie alleen maar (vreselijk) gekwetste en beschadigde mensen. Beschadigde mensen inderdaad, die omwille van welke reden dan ook, er niet in geslaagd zijn de meest elementaire maatschappelijke omgangsvormen te respecteren, niet kunnen leven naar de maatschappelijke norm en zwaar in de fout gaan, resp. ernstige misdrijven of vreselijke misdaden hebben gepleegd met soms desastreuze of catastrofale gevolgen. Soms zo zwaar dat er niet alleen individuele slachtoffers zijn te betreuren, maar dat bij uitbreiding de samenleving davert op haar grondvesten en het maatschappelijk weefsel verscheurd geraakt.

Kun je dit dan zomaar laten passeren? Natuurlijk niet... als de norm zo zwaar is overschreden, als de ravage dermate groot is en het leed nauwelijks nog te bevatten is, als er met de beste wil van de wereld niets meer te helen valt, moeten sommigen tijdelijk of definitief uit de samenleving worden verwijderd. Tijdelijk als afschrikking, ter beveiliging, als vergelding, als mogelijkheid tot verbetering van de meesten, definitief voor enkelen die nooit meer vrij mogen / zullen komen. Omdat het risico op herval te groot is, of sommigen dermate grote constructiefouten vertonen dat de vergelijking met natuurrampen niet uit de lucht gegrepen

is. In de marge hiervan kan de vraag worden gesteld of het maatschappelijk zinvol is een penitentiair beleid af te stemmen op die enkele wandelende catastrofes, terwijl de overgrote meerderheid vroeg of laat vrij komen, en de samenleving het meest gebaat is als dit in de meest optimale omstandigheden gebeurt.

Anderzijds zijn er wetten die gerespecteerd moeten worden, en kunnen burgers bepaalde rechten laten gelden, ook al hebben ze dan ook vreselijke misdaden gepleegd waarvoor ze zijn veroordeeld.

Eén van de beste voorbeelden, en dat bovendien erg tot de verbeelding spreekt, waar het overduidelijk was dat 'verzoening' zeker niet de finaliteit van bemiddeling is, is voor mij nog steeds het gesprek dat in het najaar van 2012 plaats vond tussen Jean-Denis Lejeune en Michelle Martin. En niet bepaald omwille van het saillante detail waarbij een collega van de Waalse bemiddelingsdienst Médiante hoogst ongelukkig zijn nieuwe smartphone tijdens het gesprek liet vallen, en hierbij ... ramp oh ramp... het toestel werd geactiveerd zodat een journalist van *Sud-Presse* de conversatie gedeeltelijk kon volgen en hier 's anderendaags over werd bericht in die krant. De grenzen van het fatsoen zwaar overschreden...

Het ging mij ook niet om de inhoud van het gesprek... waarover het ging behoort evident tot de privésfeer van de betrokkenen... belangrijk was dat er werd gesproken.

Om deze '*beschouwingen*' te beëindigen, geef ik nog een lichtjes herwerkt en ingekort stuk mee dat ik schreef n.a.v. de voorwaardelijke invrijheidstelling (VI) van Michelle Martin. Misschien dat het kan inspireren of dat men hier anderszins enig voordeel mee kan doen.

Over wrok, vergeving en bemiddeling.

De niet aflatende commotie over de al dan niet voorwaardelijke invrijheidstelling van Michelle Martin had in de zomer van 2012 opnieuw nationale proporties aangenomen.

Bij het losbarsten van het schandaal Dutroux in '96 ging er een schokgolf van formaat door het land op de maatschappelijke schaal van Richter. Het 'duivelskoppel' Marc Dutroux en Michelle Martin werd op slag gedemoniseerd als de personificatie van het Absolute Kwaad.

Michelle Martin was de vriendin, en later vrouw van Marc Dutroux die in de jaren '80 al was veroordeeld voor verkrachting en waarvoor zij als medeplichtige eveneens een gevangenisstraf uitzat. In 1992 werden zij door de toenmalige minister van Justitie in het kader van de Wet Lejeune voorwaardelijk vrijgelaten. Een paar jaar later ontvoerde Dutroux zes meisjes terwijl zij hiervan op de hoogte was. Slechts 2 meisjes overleefden het.

Terwijl Dutroux opnieuw werd opgesloten, moest Michelle Martin zorgen voor de meisjes Julie en Mélissa die in een kelder in Marcinelle opgesloten zaten. Op een gegeven moment gaf ze hen geen eten en drinken meer en stierven de meisjes van ontbering. De aanwezige honden kregen wel eten.

Politie en Justitie kwamen hierdoor zwaar onder vuur te liggen, er werden daarna allerlei hervormende en wetgevende initiatieven genomen om te vermijden dat zo iets ooit opnieuw zou kunnen gebeuren. In 2004 werden Dutroux, Martin & co door het Hof van Assisen veroordeeld voor hun gruweldaden, maar ook dit proces was allesbehalve louterend voor de slachtoffers en de nabestaanden. Vraag blijft of dit überhaupt wel mogelijk is.

Wat we toen meemaakten zou kunnen worden beschouwd als de naschokken van een collectief trauma dat blijkbaar in 2012 ook nog steeds niet was verwerkt.

Slachtoffers, nabestaanden en sympathisanten kwamen toen opnieuw massaal op straat om lucht te geven aan hun ongenoegen, woede en frustratie waarbij eens te meer Vrouwe Justitia zwaar op de korrel werd genomen omdat ze te weinig rekening zou houden met de slachtofferbelangen.

Toch werd Michelle Martin voorwaardelijk in vrijheid gesteld en moest het klooster van de arme Klaren in Malonne, waar ze onderdak kreeg, worden beschermd tegen gebeurlijke uitingen van volkswroede en om de openbare orde te handhaven.

Blijkbaar was Justitie er toen niet in geslaagd om tegemoet te komen aan de wensen, verwachtingen en verzuchtingen van de slachtoffers in deze zaak, en bij uitbreiding aan deze van een goed deel van de bevolking die zich met hen solidair had verklaard. De verschillende meningen, standpunten en visies die hierover toen door allerlei bekende en minder bekende Belgen op alle mogelijke fora werden geventileerd, lieten aan duidelijkheid vaak niets te wensen over.

Anderzijds manifesteerden zich eveneens een hele rist pleitbezorgers die vonden dat Michelle Martin een tweede kans verdiende, waarbij zware woorden als schuldinzicht, berouw, spijt en vergeving niet uit de lucht waren, of waarbij gewezen werd op een verharding binnen de samenleving die beter gediend zou zijn met wat meer mededogen.

Dat de eventuele VI van Michelle Martin opnieuw de woede, wrok en frustratie van de nabestaanden van de slachtoffers van de zaak Dutroux en hun sympathisanten in de gegeven omstandigheden zou voeden stond in de sterren geschreven.

Inmiddels was ook gebleken dat Michelle Martin vanuit de gevangenis al verschillende keren had laten weten dat ze desgevallend wilde meewerken aan een bemiddeling met de ouders van de slachtoffers, die lieten weten hier (vooralsnog) liever niet op in te willen gaan, wat vanzelfsprekend hun goede recht was. De vrijwilligheid van deelname van beide partijen is immers de eerste vereiste bij een eventueel bemiddelingsproces.

Op de vooravond van de VI van Michelle Martin verscheen in *Paris-Match* een open brief van Jean-Denis Lejeune (vader van Julie) waarin hij probeerde te verwoorden wat hem al die jaren al bezig hield. Hij schreef over *"het lijden dat voor de eeuwigheid blijft duren, dat je verslindt als een kanker, je langzaam fataal wordt, dat je tot wanhoop drijft, tot je nergens nog in gelooft"*.

Wat Jean-Denis Lejeune hier zegt, was voor ons als bemiddelaar zeer herkenbaar, en wat dit betreft doen we er beter het zwijgen aan toe.

Anderzijds zat hij blijkbaar nog met zoveel vragen die schreeuwden om een antwoord, antwoord dat mogelijk alleen Michelle Martin kon geven.

Ik wil ook hier nogmaals proberen de mogelijkheid van slachtoffer-dader bemiddeling in een juister kader te plaatsen, en een hardnekkig misverstand uit de wereld te helpen

Vooreerst refereer ik graag aan het opiniestuk van Peter Adriaenssens in *De Morgen* van 4 augustus 2012 : *Amateurisme tekent de vrijlating van Michelle Martin*.

Dr. Adriaenssens is kliniekhoofd en hoofddocent kinderpsychiatrie aan het UZ Leuven en directeur van het Vertrouwenscentrum Kindermishandeling.

"Families kunnen niet tot rust komen en meedenken over wat haalbaar is, als er niet met zorg geluisterd is naar de vragen die hun nog verteren en waarvan de dader meestal de antwoorden op zak heeft. Hoe pijnlijk moet het zijn voor hen in de krant te lezen dat volgens diverse bronnen in de gevangenis en rechters Martin echt spijt heeft en inzicht. Met het woord spijt herstelt niemand. Wel met antwoorden. Moeten zij het niet zijn, de families van de slachtoffers, die dit als eerste hadden moeten horen van haar? Een slachtoffergevoelige justitie investeert in de opbouw van gesprekken tussen dader en slachtofferpartijen. Dat start zo snel mogelijk, in de gevangenis dus, want er moet gerekend worden op een lange langzame weg. Er kan gewerkt worden met advocaten, bemiddelaars of rechtstreeks, er kan gesproken of geschreven worden. Als ze van dichtbij kunnen meemaken of er bij de dader besef van verantwoordelijkheid groeit, vragen waarop men antwoorden wil ook effectief een antwoord kunnen krijgen. Zij moeten haar kunnen vertellen wat het voor hen betekend heeft, door welke hel ze gingen en gaan, zodat ze met eigen

ogen zien of er een mens tegenover hen groeit, dan wel iemand die uit juridische handigheid zegt 'ik heb spijt'.

Peter Adriaenssens verwoordde hiermee precies wat we in onze dagelijkse praktijk van slachtofferdaderbemiddeling doen, met name de communicatie tussen slachtoffers, hun na(ast)bestaanden, daders en gerechtelijke instanties faciliteren en begeleiden. In sommige gevallen kan dit inderdaad bijdragen tot het beter begrijpen en verwerken van datgene wat gebeurd is, maar ook tot het maken van praktische afspraken of tot de voorbereiding van een mogelijke invrijheidstelling.

Vanuit een herstelrechtelijke visie is een misdrijf immers niet louter een overtreding van de strafwet waarop via de rechtspraak een gepaste maatschappelijke reactie moet volgen, maar is het ook, en in een aantal gevallen vooral, een inbreuk op menselijke relaties met niet zelden enorm zware consequenties voor de rechtstreeks betrokkenen en hun omgeving.

Voor slachtoffers lijkt dit eerder evident. Hun fysieke, lichamelijke en/of psychische integriteit kan hierdoor compleet worden vernietigd of verwoest met onherstelbare blijvende schade of letsels tot gevolg, maar ook voor daders kan hierdoor hun leven compleet veranderen.

Daders zijn echter meer dan alleen hun daden, en vroeg of laat keren de meesten die tot een effectieve gevangenisstraf werden veroordeeld of geïnterneerd naar de samenleving terug. Daarom is het in ons aller belang dat dit in de best mogelijke omstandigheden gebeurt, dat de noodzakelijke juridische garanties hierbij zijn vervuld en dat (sommige) slachtoffers hier op worden voorbereid.

We zijn er ons van bewust dat de term bemiddeling nogal wat aanleiding geeft tot verwarring, onduidelijkheid en misverstanden, en dit niet alleen bij de (rechtzoekende) burger, maar eveneens bij de professionelen in het (para)justitiële veld, omdat dit nogal vaak de connotatie oproept van verzoening. Alsof we bij deze vorm van bemiddeling zouden streven naar verzoening of een finale oplossing van het intermenselijke conflict dat oorzaak dan wel gevolg was van het misdrijf. Soms is dit simpelweg niet mogelijk... de schade, het leed of het verlies zijn soms te groot, om van vergeving nog maar te zwijgen. Vergeving is immers nog een andere categorie dan verzoening, en kan finaal alleen maar door de slachtoffers gebeuren.

Vergeving van dergelijke gruwelijkheden kan inderdaad een verschrikkelijk groot engagement van slachtoffers vergen... het vragen alleen al kan voor sommigen een regelrechte kaakslag zijn. *Sommigen willen hun dader wel degelijk vergeven... maar dan liefst met rattenvergif.*

Waar het uiteindelijk om gaat bij bemiddeling is dat partijen, indien mogelijk, haalbaar en gewenst, op een bepaald ogenblik een zekere vorm van pacificatie bereiken. Zo is het in sommige gevallen al heel wat dat mensen van elkaar kunnen verdragen dat ze dezelfde lucht inademen, of dat ze elkaar bij een eventuele ontmoeting niet naar de keel vliegen.

Uit ervaring leren we dat de kans om actief betrokken te worden bij het strafrechtelijk proces, voor de direct betrokkenen reeds een positief effect kan hebben.

Dit wordt goeddeels verklaard door de theorie van *procedurele rechtvaardigheid*. Die stelt dat de perceptie van rechtvaardigheid niet alleen afhangt van de rechterlijke uitspraak, maar evenzeer van bepaalde procedurele factoren. Vooral procedures waarbij een justitiële interventie als betrouwbaar, neutraal en respectvol wordt ervaren en waarin de rechtzoekenden zich persoonlijk betrokken voelen, worden vaker geapprecieerd en als rechtvaardig aanvoeld.

Bij bemiddeling wordt er overigens een totaal andere taal gebruikt dan het juridisch jargon van Justitie, dat niet altijd recht doet aan de eigen beleving van betrokkenen.

Rechtstreeks betrokkenen bij een misdrijf kunnen in het kader van dergelijke bemiddeling wel degelijk hun stem laten horen aan het bevoegde rechtscollege, ook aan de strafuitvoeringsrechtbank, die hier al dan niet rekening mee kan houden bij het nemen van een weloverwogen beslissing. Ook als het gaat om een voorwaardelijke invrijheidstelling van daders die de gruwelijkste feiten hebben gepleegd, en waarbij

er omwille van gerechtvaardigde slachtofferbelangen een aantal voorwaarden aan deze daders worden opgelegd. Slachtoffers en daders kunnen hierover onderhandelen, en de ervaring leert opnieuw dat onderhandelde voorwaarden beter worden aanvaard en nageleefd dan wanneer die eenzijdig door de rechtbank worden opgelegd. En ook als de justitiële beslissing niet strookt met hun verwachtingen, omdat Justitie uiteindelijk met méér belangen rekening moet houden dan alleen deze van slachtoffer en dader, kan men daar desondanks vaak toch vrede mee hebben, omdat ze tenminste werden gehoord, en ook dat is pacificatie.

In die zin kan bemiddeling als complementair worden beschouwd bij de klassieke strafrechtelijke procedure, en hierop een zinvolle aanvulling zijn.

Ik zou willen besluiten met enkele regels van Jean Améry, de in 1912 als Hans Chaim Mayer geboren (Belgische) joods-Duitse schrijver, die de foltering in Breendonk en later het kamp van Auschwitz overleefde. Hierover schreef hij *Jenseits von Schuld und Sühne*, een bundel essays die in 1966 werd gepubliceerd. (In het Nederlands – *Schuld en boete voorbij* – vertaling door Leonard Nolens, 2000, Atlas – Amsterdam)

Améry (anagram van Mayer) worstelde hierna zijn hele verdere leven met wat hem daar destijds werd aangedaan. De ontmenselijking was van die aard dat elke vezel van zijn lijf hem hier bijwijlen aan herinnerde. Toch bleef hij zich afvragen of de kloof tussen beulen en slachtoffers kon worden gedicht. Aan de werkelijk doorleefde horror van sommige misdaden kan er wellicht voor sommige slachtoffers nooit echt recht worden gedaan, en in die zin zijn schuld en boete voor hen mogelijk irrelevante categorieën, omdat ze nu eenmaal niet kunnen bijdragen tot het lenigen van het doorstane leed. Zijn individuele wrok werd enigszins getemperd toen de Vlaamse SS-er die hem in Breendonk had gefolterd, werd geëxecuteerd, maar ook dit was niet voldoende om hem blijvend te verlossen van zijn verlatenheid en de fundamentele aantasting van zijn *Weltvertrauen*. Uiteindelijk pleegde hij in 1978 zelfmoord, de ultieme bevestiging van zijn individualiteit en mens-zijn.

“Slachtoffers zitten vastgespijkerd aan het kruis van hun vernielde verleden. De daders moeten de slachtoffers doorgronden en begrijpen, niet omgekeerd. Maar dat is voor daders vermoedelijk even onmogelijk als het voor slachtoffers ondoenbaar is te bevatten wat daders bezielde. Beiden zitten aan de feiten gekluisterd, rug aan rug, elk een andere kant opkijkend.”

En toch... Toch blijf ik geloven dat communicatie tussen slachtoffers, hun na(ast)bestaanden en daders, in sommige gevallen kan bijdragen tot een betere verwerking van het gebeurde en een beter begrip ten aanzien van de strafuitvoering, en mogelijke invrijheidstelling. Ook bij de zwaarste en meest ingrijpende misdrijven. Juist omdat het niet weten, het niet betrokken zijn, het niet erkend worden, vaak erger is dan wel te weten, wel te proberen...

Het blijft echter steeds een uiterst individuele inschatting of je hier als mens op een bepaald ogenblik al dan niet behoefte aan hebt. En verder weet je bij bemiddeling wel min of meer waar je aan begint, maar voorspelbaar is een eventuele uitkomst allerminst.

Tot slot... nog enkele kanttekeningen bij de Interne Keuken

Wat me als *werknemer* het meest is bijgebleven bij Suggnomè / Moderator is de enorme vrijheid die we gedurende al die jaren hebben gehad om goeddeels zelf het werk in te vullen. Professioneel zijn er weinig zaken zo belangrijk als het zelf beheren van je eigen agenda en zelf te kunnen bepalen wanneer je wat doet, en hoe. Daartegenover staat natuurlijk de vrijwel even grote verantwoordelijkheid om je job wel degelijk erg ter harte te nemen. Niet alleen vanwege de verplichtingen t.o.v. je werkgever, maar ook uit

respect voor je collega's, cliënten en partners, maar ook uit zelfrespect en omwille van een zekere beroepsernst en -trots.

Zeker in de beginjaren waren we in die eenmansposten eigenlijk een soortement 'kleine zelfstandigen'. Er waren natuurlijk al die vergaderingen, overlegmomenten, structureel werk en wat al meer waar je present moest geven, maar eigenlijk zei er niemand precies hoe je de job moest doen, of hoe je de dingen moest aanpakken. Ik heb me altijd als een vis in het water gevoeld bij dergelijke manier van werken, ik vond het altijd prima zelf uit te vinden, uit te proberen wat goed werkte en wat niet. Dit heb ik altijd ervaren als een onwaarschijnlijke luxe, ondanks het feit dat dit soms wel degelijk heel wat druk en stress met zich meebracht.

In die zin heb ik dit ook altijd geprobeerd over te brengen op nieuwe, jongere collega's en op al die stagiair(e)s die er in loop der jaren op de bemiddelingsdienst zijn gepasseerd.

Gaandeweg meen ik, net als alle andere bemiddelaars overigens, mijn eigen bemiddelingsstijl te hebben ontwikkeld die ik het liefst zou willen omschrijven als doorleefd, vaak intuïtief handelend en dan weer weldoordacht, afhankelijk van wat zich aandiende of wie er tegenover je zat, en hopelijk blijk gevend van vooral voldoende gezond verstand. Wellicht was dit er al in aanleg vooraleer ik als bemiddelaar begon, en ben ik wat dit betreft bij Suggnomè / Moderator alleen maar kunnen groeien.

In de beginjaren was er wel degelijk heel wat pionierswerk en moest je vaak van veel markten thuis zijn om de winkel te doen draaien en draaiend te houden. Er waren allerlei praktische problemen die voortdurend moesten worden opgelost, er moest altijd wel iets worden geregeld naast het eigenlijke werk.

Veel dingen waren nieuw, we werden uitgedaagd en geprikkeld om onze grenzen te verleggen, teksten te schrijven, te discussiëren over grote conceptuele kwesties, ons in te werken in bepaalde materies, aan zelfstudie te doen om daarna met voldoende kennis van zaken te spreken, et cetera. We waren dan ook enthousiast en idealistisch, strevend naar, en overtuigd van te werken aan een betere, en beter begrepen strafrechtsbedeling, en keken daarbij niet altijd op de klok.

Hoogstraten was en is één van de 3 Vlaamse gevangenissen waar seksueel delinquenten naartoe worden geleid in functie van hun VI, en omdat er in de beginperiode met name van hen nogal veel bemiddelingsvragen kwamen, was ik het aan mezelf verplicht om me in die problematiek in te werken om voldoende beslagen op het ijs te komen.

Een gelijkaardig verhaal toen er almaar meer aanvragen kwamen van geïnterneerden en daders en slachtoffers met psychische / psychiatrische problemen. Dit vereiste toch een groter inschattingsvermogen en meer professioneel handelen, waarbij je je het niet langer kon permitteren door te zeggen dat *'we enkel werken met het verhaal van de partijen'*. Quasi-vanzelfsprekend werden geïnteresseerde collega's gevonden om in het kader van een ad hoc werkgroep iets uit te werken om hiermee deskundig om te kunnen gaan. In dit geval werden een aantal specialisten uit de sector rond de tafel gebracht om hierover in een welwillende en constructieve sfeer van gedachten te wisselen om vervolgens tot een aantal aanbevelingen ter zake te komen. In een later stadium werden gezaghebbende experts uit de forensische psychiatrie en de academische wereld geconsulteerd voor bijkomende vorming en het aanreiken van een aantal handvaten om beter om te kunnen gaan met mensen met allerlei psychiatrische stoornissen.

De uitstekende contacten die we hierdoor in de loop der jaren uitbouwden, resulteerden dan ook geregeld in vragen voor het geven van allerlei infosessies en cursussen, bijkomende vorming, opleiding en gastcolleges aan hogeschool of universiteit. Geheel volgens het principe van reciprociteit konden we op die manier ons werk dan ook weer onder de aandacht brengen van jongeren, nieuwelingen in het werkveld, bij partnerorganisaties, studenten, et cetera, en zodoende bijdragen tot een groter maatschappelijk draagvlak.

Ook op het vlak van creativiteit waren er allerlei uitdagingen waaraan we het hoofd moesten bieden, en dit ging van het maken van onze jaarlijkse nieuwjaarskaartjes, aanvankelijk nog op papier, daarna digitaal, tot en met het organiseren van onze **Inspiratiedag 'Herstelrecht en bemiddeling'** in november 2014, het laatste grote wapenfeit op dit vlak waar we met plezier op terug blikken. Samen met onze partners van BIS (Bemiddeling in Strafzaken) en CAFT (Constructieve Afhandeling van Feiten Turnhout – (minderjarigen)) organiseerden we toen een gevarieerd namiddag vullend programma in zaal 'Het Gevolg' in Turnhout. Van (toen nog) Suggnomè kregen we hiervoor het fiat en carte blanche om dit naar believen en best vermogen vorm te geven, en dit was over heel de lijn een eclatant succes. Niet alleen in termen van verbinding met onze partners, de kwaliteit van de gevraagde gasten en sprekers, maar ook omwille van de onverwacht grote opkomst van ongeveer 150 geïnteresseerden, waarmee we ons nog 's duidelijk op de kaart zetten in het arrondissement. Al met al was het een genoegen om hier onze schouders onder te zetten, konden we hiervoor van alles en nog wat uit de kast halen dat we in de loop der jaren hadden geleerd, en beroep doen op een aantal goede contacten die we gaandeweg hadden gelegd. Bij momenten was het een behoorlijk stresserende aangelegenheid... deadlines die moesten worden gehaald, afspraken die moesten worden gemaakt, de bijhorende frustraties, het omwille van overmacht in extremis niet kunnen nakomen van eerder aangegane engagementen, de schrik dat één en ander faliekant zou aflopen... kortom, het hele gedoe dat met het organiseren van zoiets gepaard kan gaan. Maar het ging perfect, het was over heel de lijn meer dan geslaagd.

Ondertussen hadden zich op organisatieniveau een aantal ontwikkelingen voorgedaan die wellicht onvermijdelijk waren, en die al met al toch een grote impact hadden op de werking. Met het groeien van de organisatie, om te vermijden dat er nog langer bemiddelaars in eenmansdiensten vanuit een oncomfortabel isolement moesten werken, om een aantal dingen wat beter te stroomlijnen en vanuit de bekommernis om een meer uniforme manier van werken, dienden zich ook intern vanaf 2008 een aantal nieuwe structuren aan.

Op de verschillende interregionale teams zouden vanaf dan een aantal zaken beter op elkaar kunnen worden afgestemd, men zou kunnen komen tot een betere, en hopelijk meer efficiënte taakverdeling en er zou meer gelegenheid zijn tot ruimere intervisie. Concreet betekende het IROLA een overlegorgaan voor de bemiddelingsdiensten van Antwerpen, Mechelen, Turnhout, Hasselt en Tongeren en in die structuur kon ik me nog redelijk goed vinden. De frequentie van de vergaderingen bleef beperkt, er was uiteraard de noodzaak om wat een aantal dingen betreft te komen tot een min of meer gelijkvormige manier van werken, en iedere dienst behield zijn eigenheid, o.m. afhankelijk van de inbedding in het eigen gerechtelijk arrondissement en de plaatselijke geplogenheden. So far, so good...

Minder enthousiast was ik toen er op organisatieniveau beslist werd tot effectieve schaalvergroting en men opteerde voor provinciale diensten. Antwerpen, Mechelen en Turnhout zouden opgaan in één grote provinciale dienst, met weliswaar nog 3 verschillende filialen, maar met eigenlijk één gezamenlijke werking.

Ik ben nooit overtuigd geraakt van de meerwaarde hiervan en ondanks de geweldige collega's ben ik hier altijd een erg koele minnaar van gebleven. Dit impliceerde immers nog meer overleg, het nog meer op elkaar administratief afstemmen van bemiddelingsaanvragen en -dossiers, nog meer registratie, nog meer gelijkvormigheid bij een centraal georganiseerd onthaal, nog meer uniformiteit, nog meer verslagen, richtlijnen, regulitus, et cetera.

M.i. is dit ten koste gegaan van het werk in het eigen arrondissement, en is dit de kwaliteit van het eigenlijke bemiddelingswerk ook niet ten goede gekomen. Ook in termen van efficiëntie en economische tijdsbesteding ben ik nooit overtuigd geraakt van deze verandering. De vele uren verplaatsing en vergaderen alleen al die je niet aan iets anders kunt besteden en waarvan het nut mij niet altijd even duidelijk was, het feit dat cliënten soms 3 – 4 verschillende mensen aan de lijn hadden vooraleer iemand

het dossier opnam, de verschillende registratiesystemen, de administratie ... allemaal niet bevorderlijk voor de creativiteit en wat mij betreft, nefast in termen van jobsatisfactie.

In september vorig jaar was ik een paar weken zo goed als alleen op de dienst, er waren op dat moment ook niet veel dossiers die ik van collega's moest opvolgen, en mijn dagbesteding bestond hoofdzakelijk uit administratie en registratie. Ik herkende mezelf niet meer in mijn job. Lange tijd gold de verhouding 70 % individueel dossierwerk, 30 % structureel werk, en toen leek ik het grootste gedeelte van de dag te spenderen aan iets dat weliswaar noodzakelijk was, maar waar ik me niet meer in kon vinden. Eén en ander had wellicht te maken met het feit dat ik ouder geworden ben en niet meer zo snel en accuraat met een aantal zaken, dat er meer weerstand was tegen al het gedoe in de marge van het eigenlijke werk, maar even goed blijven er de inhoudelijke bedenkingen.

Uiteraard is dit ook geen fenomeen exclusief eigen aan Moderator, maar doet iets gelijkaardigs zich voor bij verschillende organisaties en op nogal wat maatschappelijke domeinen, waar er almaar minder tijd is voor het Echte Werk. Vooral de laatste 2 - 3 jaar heb ik sterk de indruk gehad dat we almaar minder doen waar we eigenlijk echt wel goed in zijn, en dat is bemiddelen.

En dat heb ik altijd graag gedaan. Ik heb altijd graag bemiddeld met mensen die van goeie wil waren om op zijn minst naar de andere te willen luisteren, en heb steeds geprobeerd om recht te doen aan de beleving van al die honderden gekwetste en beschadigde mensen wier pad ik ooit heb gekruist, en met wie ik even of langer, meer of minder intens ben opgetrokken, en voor wie ik misschien het verschil heb gemaakt.

Er waren natuurlijk ook moeilijke, soms grote klote dossiers, of ronduit 'onmogelijke' mensen die niet voor de minste rede vatbaar waren. Maar ook dat is 'part of the job', en doorheen de jaren heb ik geleerd ook dit almaar beter te kunnen hanteren, zonder hierdoor quasi-permanent te worden gepreoccupeerd.

Ondertussen is alles zoals het is, lopen de zaken zoals ze lopen en dat is goed zo. Ik kan alleen maar hopen dat men zich niet blind staart op die laatste, kritische bedenkingen over de werking van de interne keuken. En ook dat siert de organisatie. Er moet uiteraard wel gewerkt worden, en wel degelijk binnen de bestaande structuren, maar er is ook altijd de vrijheid van spreken. Het feit dat ik met sommige interne ontwikkelingen almaar meer moeite heb gekregen, heeft ongetwijfeld ook te maken met het feit dat ik wel degelijk ouder ben geworden, mentaal minder flexibel, te zeer gehecht aan bestaande en vertrouwde patronen, en dat de last der jaren hoe dan ook begint te wegen.

Daarom dat het tijd is om het bijltje erbij neer te leggen. Permanente verandering is de enige constante in ons leven, niks aan te doen... de normale gang van zaken, zoals dat heet. Daarom wil ik ook graag plaats maken voor de jeugd.

Mij rest een groot gevoel van dankbaarheid voor alle kansen die ik in de loop der jaren heb gekregen, en hier heb ik gulzig gebruik van gemaakt. Een groot gevoel van dankbaarheid voor Suggnomè / Moderator als het warme nest met schitterende collega's met wie ik dingen heb kunnen doen die ik voordien nooit voor mogelijk had gehouden, of die ik mezelf nooit had zien doen. En die ik desalniettemin ook effectief heb gedaan.

Dirk Dufraing - Februari, maart 2019